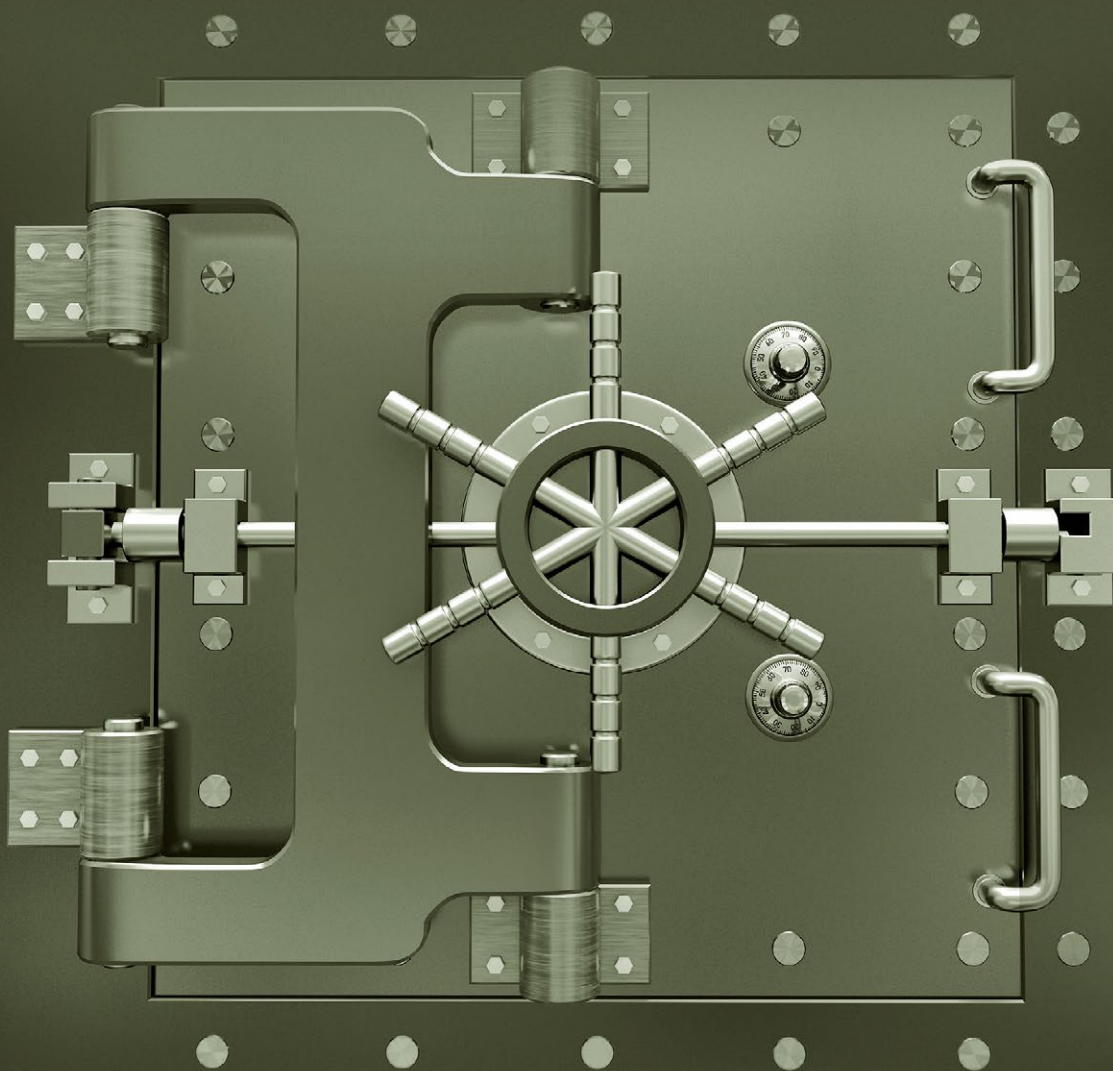

NAVIGÁTOR BEZPEČNÉHO ÚVĚRU

PETR TEPLÝ A KOL.

KAROLINUM

Navigátor bezpečného úvěru

Petr Teplý a kol.

Recenzovali:

doc. Ing. Petr Dvořák, Ph.D.

doc. Ing. Daniel Stavárek, Ph.D.

Redakce Jan Havlíček

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, 2013

© Petr Teplý a kol., 2013

Monografie vychází s podporou společnosti EEIP, a. s.

Tato monografie vznikla v rámci systému podpory fakultních monografií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a byla podpořena také projektem Grantové agentury České republiky č. GAČR 403/10/1235 – Institucionální reakce na selhání finančních trhů. Speciální poděkování náleží též výzkumnému týmu společnosti EEIP, a. s., pod vedením prof. Ing. Michala Mejstříka, CSc.

ISBN 978-80-246-2287-3

ISBN 978-80-246-2319-1 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

<http://www.cupress.cuni.cz>

OBSAH

SEZNAM OBRÁZKŮ	9
SEZNAM TABULEK	12
SEZNAM BOXŮ	14
 PŘEDMLUVA	 15
 TEORETICKÁ ČÁST	 17
1. TEORETICKÉ I PRAKTICKÉ ASPEKTY TRHU SPOTŘEBITELSKÝCH ÚVĚŘŮ V ČR (Petr Teplý)	19
1.1 ZADLUŽOVÁNÍ DOMÁCNOSTÍ V ČR A EVROPSKÉ UNII	19
1.2 ANALÝZA TRHU SPOTŘEBITELSKÝCH ÚVĚŘŮ V ČR	30
1.3 FINANČNÍ GRAMOTNOST	41
 2. REGULACE A DOZOR NAD SPOTŘEBITELSKÝM TRHEM V ČR (Petr Teplý)	 45
2.1 OBECNÝ RÁMEC	45
2.2 NEREGULOVANÁ ČÁST SPOTŘEBITELSKÉHO TRHU V ČR	47
2.3 NEREGULOVANÁ ČÁST SPOTŘEBITELSKÉHO TRHU V ČR A PŘÍKLADY NEKALÝCH PRAKTIK	54

3.	DEFINICE ZODPOVĚDNÉHO ÚVĚROVÁNÍ (Petr Teplý)	61
3.1	DEFINICE ZODPOVĚDNÉHO ZAPŮJČOVÁNÍ (RESPONSIBLE LENDING)	62
3.2	DEFINICE ZODPOVĚDNÉHO VYPŮJČOVÁNÍ (RESPONSIBLE BORROWING)	64
3.3	DEFINICE BEZPEČNOSTI	66
4.	METODOLOGIE KONSTRUKCE NAVIGÁTORU BEZPEČNÉHO ÚVĚRU (Petr Teplý)	69
4.1	KONSTRUKCE NAVIGÁTORU	69
4.2	POTENCIÁLNÍ VĚŘITEL (NABÍDKOVÁ STRANA)	70
4.3	EX-ANTE PARAMETRY ÚVĚRU (PRODUKTOVÝ DESIGN)	73
4.4	EX-POST PARAMETRY ÚVĚRU	78
4.5	ŽADATELÉ O ÚVĚR (POPTÁVKOVÁ STRANA)	80
4.6	NÁSTIN VÝPOČTU HODNOTY NAVIGÁTORU	80
5.	VÝSLEDKY PROJEKTU NAVIGÁTORU BEZPEČNÉHO ÚVĚRU ZA ROK 2012 (Petr Teplý)	87
5.1	VÝSLEDKY NAVIGÁTORU BEZPEČNÉHO ÚVĚRU PRO ÚVĚR NA 30 TIS. KČ	87
5.2	VÝSLEDKY NAVIGÁTORU PRO ÚVĚR NA 100 TIS. KČ	91
5.3	CELKOVÉ VÝSLEDKY NAVIGÁTORU 2012	92
5.4	SROVNÁNÍ VÝSLEDKŮ NAVIGÁTORU 2011 A 2012	96
6.	SHRNUTÍ PROJEKTU NAVIGÁTOR BEZPEČNÉHO ÚVĚRU (Petr Teplý)	99
	LITERATURA	102
	APENDIX	104
	EMPIRICKÁ ČÁST	115
7.	POHLED ČNB NA REGULACI A DOZOR SPOTŘEBITELSKÝCH ÚVĚRŮ V ČR (Helena Kolmanová)	117
7.1	ÚVOD	117
7.2	REGULATORNÍ RÁMEC	117
7.3	VYBRANÉ PROBLÉMY	121
7.4	SHRNUTÍ KAPITOLY	130
7.5	LITERATURA	130

8.	TRH SPOTŘEBITELSKÝCH ÚVĚŘŮ Z POHLEDU NEZISKOVÉ ORGANIZACE (David Šmejkal)	131
8.1	ÚVODNÍ ÚVAHA O TRHU A SPOTŘEBITELI	131
8.2	ÚVAHY O ÚVĚRU	133
8.3	DŮVODY PŘEDLUŽENOSTI	139
8.4	PREVENCE	142
8.5	OSOBNÍ BANKROT – ODDLUŽENÍ PODLE INSOLVENČNÍHO ZÁKONA	143
8.6	SOCIÁLNÍ ÚVĚŘ	144
8.7	SHRNUTÍ KAPITOLY	144
8.8	LITERATURA	145
9.	FINANČNÍ GRAMOTNOST V KONTEXTU ROSTOUCÍHO ZADLUŽENÍ ČESKÝCH DOMÁCNOSTÍ (Dušan Hradil)	147
9.1	ÚVOD	147
9.2	VÝVOJ ZADLUŽENOSTI DOMÁCNOSTÍ V ČESKÉ REPUBLICE	148
9.3	ZADLUŽENOST DOMÁCNOSTÍ A FINANČNÍ GRAMOTNOST	150
9.4	MOŽNÉ ŘEŠENÍ – POMOC GRAMOTNĚJŠÍ ČÁSTI POPULACE	156
9.5	SHRNUTÍ KAPITOLY	158
9.6	LITERATURA	158
10.	VLIV EKONOMICKÉ KRIZE LET 2008–2013 NA TRH SPOTŘEBITELSKÝCH ÚVĚŘŮ (Michal Kozub)	159
10.1	ÚVOD	159
10.2	EKONOMICKÝ VÝVOJ ČR V LETECH 2008–2013	160
10.3	VÝVOJ SPOTŘEBITELSKÝCH STATISTIK V LETECH 2008–2013	163
10.4	DŮVĚRA V EKONOMIKU	166
10.5	ZADLUŽENOST ČESKÝCH DOMÁCNOSTÍ	167
10.6	BUDOUCÍ VÝVOJ	169
10.7	SHRNUTÍ KAPITOLY	170
10.8	LITERATURA	171
11.	DESET LET SPOTŘEBITELSKÝCH ÚVĚŘŮ Z POHLEDU ZLATÉ KORUNY (Pavel Doležal, Michal Kebort)	173
11.1	ÚVOD	173
11.2	POČÁTKY KATEGORIE SPOTŘEBITELSKÉHO ÚVĚROVÁNÍ	174
11.3	SPOTŘEBITELSKÉ ÚVĚRY ANO, NIKOLIV VŠAK NA SPOTŘEBU	175
11.4	RADŠI SPLÁCET, NEŽ SI PŮJČOVAT	176
11.5	HLAS LAICKÉ VEŘEJNOSTI	176
11.6	NEBANKOVNÍ SEKTOR	177
11.7	SHRNUTÍ KAPITOLY A VÝHLED NA DALŠÍCH DESET LET SPOTŘEBITELSKÉHO ÚVĚROVÁNÍ	178
11.8	LITERATURA	178

12. TRH SPOTŘEBITELSKÝCH ÚVĚŘŮ V ČR Z POHLEDU BANKÉŘE	
(Jaroslav Ondrušek) -----	179
12.1 ÚVOD -----	179
12.2 HLAVNÍ AKTÉŘI BANKOVNÍHO TRHU SPOTŘEBITELSKÝCH ÚVĚŘŮ -----	179
12.3 SLOŽITÁ CESTA K FINÁLNÍ NABÍDCE -----	181
12.4 VYSOKÉ ÚROKOVÉ SAZBY JAKO PREVENCE PROTI SELHÁVAJÍCÍM KLIENTŮM -----	183
12.5 POPLATKY -----	184
12.6 FLEXIBILITA PŮJČEK -----	186
12.7 KONSOLIDACE PŮJČEK -----	187
12.8 PROPAGACE PŮJČEK -----	189
12.9 SHRNUTÍM KAPITOLY ANEB SMĚŘUJE VÝVOJ NA TRHU K LEVNĚJŠÍM A SPRÁVEDLIVĚJŠÍM SPOTŘEBITELSKÝM ÚVĚŘŮM? -----	190
12.10 LITERATURA -----	191
ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ ANEB DESATERO POUČENÍ -----	193
VĚCNÝ REJSTŘÍK -----	195
O AUTORECH -----	197

SEZNAM OBRÁZKŮ

KAPITOLY 1–6

Obrázek 1: Makroekonomické a mikroekonomické důsledky krize

Obrázek 2: Změna stavu spotřebitelských úvěrů v ČR v období 2007–2012

Obrázek 3: Dynamika vývoje HDP v ČR a dalších zemích v období 2007–2013

Obrázek 4: Vývoj spotřeby domácností a míry nezaměstnanosti v ČR 2009–2013

Obrázek 5: Vývoj zadluženosti českých domácností v období 1993–2012

Obrázek 6: Srovnání penetrace bankovních produktů v ČR a Eurozóně

Obrázek 7: Srovnání zadlužení a bohatství v ČR a vybraných zemí Eurozóny

Obrázek 8: Bankovní spotřební úvěry obyvatelstvu se selháním v období 2006–2012 (stavy ke konci období)

Obrázek 9: Vývoj insolvenčních návrhů na fyzické osoby v období 2008–2012

Obrázek 10: Oddlužení a osobní bankroty v ČR v období 2008–2012

Obrázek 11: Nařízené exekuce v ČR v období 2001–2012

Obrázek 12: Objem spotřebitelských úvěrů v ČR v období 2008–2012 (stavy ke konci jednotlivých let)

Obrázek 13: Objem spotřebitelských úvěrů v ČR v období 2004–2012 (objem nových obchodů v daném roce)

Obrázek 14: Meziroční vývoj spotřebitelských úvěrů bank a nebankovních finančních institucí v období 31. 12. 2007 – 31. 12. 2012

Obrázek 15: Objem spotřebitelských úvěrů v ČR poskytnutých bankami podle doby splatnosti v období 2002–2012 (stavy ke konci daného období)

Obrázek 16: Úroková sazba na bankovní spotřebitelské úvěry se splatností 1 roku v ČR, Německo, Řecku a na Slovensku v období 2008–2012 (v % na nové obchody ke konci daného roku)

Obrázek 17: Objem spotřebitelských úvěrů v ČR poskytnutých členy ČLFA v období 2004–2012 (objem nových obchodů v daném roce)

Obrázek 18: Struktura krátkodobých úvěrů k 30. 6. 2012 podle věkových skupin

Obrázek 19: Makroekonomický dopad nízké úrovně finanční gramotnosti

Obrázek 20: Poměr respondentů s vysokým skóre v oblastech finanční gramotnosti OECD

Obrázek 21: Statistika podání v oblasti ochrany spotřebitele ze strany ČNB v roce 2011

Obrázek 22: Zahájená řízení a pokuty uložené ze strany ČNB v roce 2011

Obrázek 23: Výsledky kontroly zprostředkovatelů půjček v letech 2010, 2011 a 2012

Obrázek 24: Výsledky Navigátoru pro modelový úvěr na 30 tis. Kč se splatností 1 rok

Obrázek 25: RPSN u vybraných poskytovatelů pro úvěr na 30 tis. Kč se splatností 1 rok

Obrázek 26: Výsledky Navigátoru pro modelový úvěr na 100 tis. Kč se splatností 5 let

Obrázek 27: RPSN u vybraných subjektů pro úvěr na 100 tis. Kč se splatností 5 let

Obrázek 28: Výsledky Navigátoru 2012 pro zkoumané subjekty (bezpeční věřitelé)

Obrázek 29: Výsledky Navigátoru 2012 pro zkoumané subjekty (úvěroví predátoři)

Obrázek 30: Výsledky Navigátoru 2011 a 2012 pro zkoumané subjekty

KAPITOLA 7

Obrázek 1: Spotřebitelské půjčky: banky versus nebankovní zprostředkovatelé finančních aktiv v období 2009–2012

Obrázek 2: Struktura bankovních úvěrů obyvatelstvu v období 2004–2013

Obrázek 3: Nové korunové spotřebitelské úvěry v období 2009–2013 (bez kontokorentních úvěrů, v %)

Obrázek 4: Vývoj podílu úvěrů v selhání na celkových úvěrech obyvatelstvu v období 2009–2013

KAPITOLA 8

Obrázek 1: Věková struktura klientů

Obrázek 2: Důvody předluženosti

Obrázek 3: Jak dlouho klient pociťuje předlužení

Obrázek 4: Klienti dle vzdělání

KAPITOLA 9

Obrázek 1: Podíl úvěrů v selhání na celkových úvěrech domácnostem celkem

Obrázek 2: Vytváří si vaše domácnost rozpočet?

Obrázek 3: Vytváří si vaše domácnost rezervy pro případ ztráty příjmu?

Obrázek 4: Jak se chováte při hospodaření s peněží?

Obrázek 5: Zvažoval(a) jste více nabídek, když jste si vybíral(a) úvěrový produkt?

Obrázek 6: Investujete částku 3000 Kč. Dal(a) byste za stejné období přednost výnosu 300 Kč nebo výnosu 15 %?

Obrázek 7: Byl byste schopen poradit v souvislosti s osobními financemi?

Sebehodnotící otázka a odpovídající úroveň změřené finanční gramotnosti jako % správných odpovědí na celý dotazník u dané skupiny respondentů

Obrázek 8: Srovnání finanční gramotnosti dospělé populace 18+ (dle výzkumu z roku 2010) a studentů či absolventů vysokých škol (dle výzkumu z roku 2012)

Obrázek 9: Součástí nabídek úvěrů na nákup zboží bývá uvedení sazby RPSN. Co se z informace, že RPSN u úvěru na 24 měsíců je například 15 %, žadatel o úvěr dozví?

KAPITOLA 10

Obrázek 1: Indikátor důvěry spotřebitelů v ekonomiku v období 2006–2013

Obrázek 2: Zadluženost českých domácností v období 2008–2013

KAPITOLA 12

Obrázek 1: Bankovní spotřebitelské půjčky v období 2002–2012

Obrázek 2: Úrokové sazby bankovních spotřebitelských úvěrů vs. úvěry v selhání
v období 2004–2/2013

Obrázek 3: Schéma konsolidace půjček

SEZNAM TABULEK

KAPITOLY 1–6

Tabulka 1: Největší poskytovatelé nebankovních spotřebitelských úvěrů v roce 2012

Tabulka 2: Klíčové faktory finanční gramotnosti

Tabulka 3: Subjekty působící v oblasti regulace a dozoru spotřebitelského trhu v ČR

Tabulka 4: Rozdělení řešených sporů (vedených řízení) finančního arbitra podle oblastí v roce 2011

Tabulka 5: Šest faktorů předluženosti

Tabulka 6: Rozdělení věřitelů podle NBÚ

Tabulka 7: Poskytovatelé úvěru – subjekty pod dohledem a mimo dohled ČNB

Tabulka 8: Základní parametry modelového úvěru na 30 tis. Kč a 100 tis. Kč

Tabulka 9: Příklad výpočtu NBÚ pro bezúčelový úvěr na 30 tis. Kč se splatností 1 rok

Tabulka 10: Příklad výpočtu NBÚ pro bezúčelový úvěr na 100 tis. Kč se splatností 5 let

Tabulka 11: Seznam společností pro modelový úvěr na 30 tis. Kč se splatností 1 rok

Tabulka 12: Seznam společností pro modelový úvěr na 100 tis. Kč se splatností 5 let

Tabulka 13: Seznam bank a platebních institucí spadající pod regulaci a dohled ČNB k 31. 10. 2012

Tabulka 14: Seznam subjektů v ČLFA poskytujících spotřebitelské úvěry k 31. 10. 2012

Tabulka 15: Informace o parametrech modelového úvěru na 30 tis. Kč

Tabulka 16: Informace o parametrech modelového úvěru na 100 tis. Kč

Tabulka 17: Příklad dotazníku pro banky k úvěru na 30 tis. Kč

Tabulka 18: Příklad dotazníku pro banky k úvěru na 100 tis. Kč

Tabulka 19: Detailní výsledky Navigátoru pro úvěr na 30 tis. Kč

Tabulka 20: Detailní výsledky Navigátoru pro úvěr na 100 tis. Kč

Tabulka 21: Detailní výsledky Navigátoru pro 43 zkoumaných subjektů

KAPITOLA 10

Tabulka 1: Růst reálného HDP v EU27 a vybraných zemích v období 2005–2012

Tabulka 2: Počty prvních registrací aut na Slovensku v období 2008–2012

Tabulka 3: Změny nastavení úrokových sazeb ČNB v období 2008–2012

Tabulka 4: Růst a pokles reálné mzdy v ČR v období 2009–2012

Tabulka 5: Maloobchodní tržby ve stálých cenách v období 2008–2012 (odvětví NACE 47)

Tabulka 6: Dluhy a vklady českých domácností v období 2008–2012

KAPITOLA 11

Tabulka 1: Výsledky soutěže Zlatá koruna v období 2003–2012

KAPITOLA 12

Tabulka 1: Rozdíly v úrokových sazbách bank dle úrokového lístku, webové kalkulačky a finální nabídky banky

Tabulka 2: Rozdíly mezi úrokovou sazbou, RPSN a celkovou zaplacenou částkou zákazníkem

Tabulka 3: Poplatek za mimořádnou splátku u vybraných českých bank (před 1. 1. 2011)

Tabulka 4: Poplatek za poskytnutí konsolidace úvěru v celkové hodnotě 200 000 Kč u vybraných českých bank

Tabulka 5: Možnost mimořádných splátek zdarma u vybraných českých bank

Tabulka 6: Benefity použité v TV kampaních v období březen 2011 – březen 2013

SEZNAM BOXŮ

Box 1: Úprava spotřebitelského úvěru v právu ČR

Box 2: Tisková zpráva NBÚ – Novelizace zákona o spotřebitelském úvěru není samospasitelná, varuje Navigátor (27. 8. 2012)

Box 3: Tisková zpráva NBÚ – Lichvářům naletí často i mladí (2. 10. 2012)

Box 4: Tisková zpráva NBÚ – Spotřebitelé nevědí, na koho se obrátit v případě problémů s lichvou (6. 8. 2012)

Box 5: Tisková zpráva NBÚ – Češi riskují a nevybírají si, od koho si vezmou úvěr (4. 4. 2012)

Box 6: Tisková zpráva Poradny při finanční tísni (8. 6. 2010)

Box 7: Tisková zpráva NBÚ – Každý pátý Čech přiznává, že není schopen rozlišit lichváře od bezpečného poskytovatele úvěru (13. 6. 2012)

PŘEDMLUVA

V současné době se Evropská unie nachází v ekonomických problémech, což negativně dopadá i na českou ekonomiku. Roste zadlužování domácností u nás i v zahraničí a čím dál více obyvatelstva není schopno splácet své dluhy. Obecně lze konstatovat, že zadlužování domácností není sice a priori nic škodlivého, nicméně je důležité, aby se jednalo o zodpovědné zadlužování resp. zodpovědné úvěrování. Cílem této monografie je podat čtenáři komplexní pohled na problematiku zadlužování a trh spotřebitelských úvěrů v České republice včetně relevantní právní úpravy, regulace a dozoru nad tímto sektorem.

Předkládané dílo se skládá z 12 kapitol a obsahuje tři hlavní části: teoretickou část, empirickou část a závěrečné shrnutí. Teoretická část v 6 kapitolách představuje výsledky výzkumného projektu Navigátor bezpečného úvěru (dále též „NBÚ“ či „Navigátor“), který započal v roce 2011 a který se zabývá problematikou zadlužování v širším kontextu s primárním důrazem na trh spotřebitelských úvěrů u nás. V první kapitole je analyzován trh spotřebitelských úvěrů v ČR v kontextu probíhající krize a taktéž v souvislosti s relevantními trendy v Evropské unii. Druhá kapitola obsahuje rešerši definice pojmu zodpovědné úvěrování, přičemž je kladen důraz na odlišování dvou pojmů: zodpovědné úvěrování ze strany věřitele (zodpovědné zapůjčování) a zodpovědné úvěrování ze strany dlužníka (zodpovědné vypůjčování). Dále jsou diskutovány různé definice bezpečného úvěru, včetně návrhu na definice bezpečného úvěru pro účely tohoto projektu. Ve třetí kapitole se zabýváme metodologií konstrukce Navigátoru, který je tvořen třemi hlavními kritérii: rating potenciálního věřitele, ex-ante parametry úvěru a ex-post parametry úvěru. Čtvrtá kapitola obsahuje výsledky projektu Navigátor pro 64 spotřebitelských úvěrů nabízených v ČR v roce 2012. Pátá kapitola prezentuje hlavní závěry projektu, zatímco šestá kapitola obsahuje shrnutí celé teoretické části, jejímž autorem je Petr Teplý z Univerzity Karlovy v Praze.

Empirická část je tvořena rovněž 6 kapitolami a obsahuje pohledy na český trh spotřebitelských úvěrů od zástupců akademické, neziskové, veřejné i privátní sféry. V sedmé kapitole se Helena Kolmanová z České národní banky zamýšlí nad regulací a dozorem spotřebitelských úvěrů v České republice. Osmá kapitola, jejímž autorem je David Šmejkal z Poradny při finanční tísni, analyzuje trh spotřebitelských úvěrů z pohledu neziskové organizace. V deváté kapitole Dušan Hradil z Vysoké školy ekonomické usazuje finanční gramotnost do kontextu rostoucího zadlužení českých domácností. Vliv ekonomické krize let 2008–2013 na trh spotřebitelských úvěrů diskutuje Michal Kozub ze společnosti Home Credit v desáté kapitole. Jedenáctá kapitola zpracovaná Pavlem Doležalem a Michalem Kebortem obsahuje analýzu deseti let spotřebitelských úvěrů z pohledu Zlaté koruny, renomované soutěže finančních produktů u nás. V závěrečné dvanácté kapitole se Jaroslav Ondrušek ze spo-